

ФІНАНСОВА ПОВЕДІНКА ДОМОГОСПОДАРСТВ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

КОВТУН О. А.

УДК 336.02:336.63

Ковтун О. А. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, структура та класифікація

Метою даного дослідження є визначення сутності та обґрунтування структури фінансової поведінки домогосподарств, а також здійснення класифікації існуючих моделей фінансової поведінки за запропонованими ознаками, що дасть змогу чітко уявити можливість застосування певних стратегій та інструментів в будь-якому стані ринку. У статті надано визначення дефініції «фінансова поведінка домогосподарств», в якій враховано операційну та стратегічну фінансові складові; сформовано структуру фінансової поведінки домогосподарств з урахуванням взаємодії з різними фінансовими інститутами та фінансового потенціалу домогосподарства. В процесі дослідження здійснено класифікацію моделей фінансової поведінки за такими ознаками, як: активність на ринку фінансових послуг; за типом результату; за джерелами фінансових ресурсів; за формою; за інструментами, що використовуються на ринках фінансових послуг; за ступенем ризику; за схильністю до новацій; за типом власності фінансових ресурсів. У статті запропоновано розмежовувати економічні категорії «фінансовий ринок», який є сукупністю автономних сегментів фінансової системи, і «ринок фінансових послуг» як поєднання специфічних сегментів фінансового ринку. Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз зміни фінансової поведінки домогосподарств протягом періоду трансформації всієї економічної системи, і, зокрема, ринків фінансових послуг, що дозволить у подальшому змодельювати фінансову поведінку домогосподарств.

Ключові слова: фінансова поведінка домогосподарств, фінансовий ринок, ринок фінансових послуг, структура фінансової поведінки, моделі фінансової поведінки.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 18.

Ковтун Оксана Анатоліївна – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри фінансів та кредиту, Східноєвропейський університет економіки і менеджменту (вул. Нечуя-Левицького, 16, Черкаси, 18000, Україна)

E-mail: kovtun-oksana71@mail.ru

УДК 336.02:336.63

UDC 336.02:336.63

Ковтун О. А. Финансовое поведение домохозяйств: сущность, структура и классификация

Целью данного исследования является определение сущности и обоснование структуры финансового поведения домохозяйств, а также классификация существующих моделей финансового поведения с учетом предложенных признаков, что позволит четко применять определенные стратегии и инструменты с учетом состояния рынка. В статье дано определение категории «финансовое поведение домохозяйств», в котором учтены операционная и стратегическая финансовые составляющие; а также сформирована структура финансового поведения домохозяйств с учетом его взаимодействия с различными финансовыми институтами и финансового потенциала. В работе предложено различать экономические категории «финансовый рынок», который является совокупностью автономных сегментов финансовой системы, и «рынок финансовых услуг» как объединение специфических сегментов финансового рынка. Перспективным направлением дальнейших исследований является анализ изменения финансового поведения домохозяйств в период трансформации всей экономической системы, и, в частности, рынков финансовых услуг, что позволит в дальнейшем смоделировать финансовое поведение домохозяйств.

Ключевые слова: финансовое поведение домохозяйств, финансовый рынок, рынок финансовых услуг, структура финансового поведения, модели финансового поведения.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 18.

Ковтун Оксана Анатольевна – кандидат наук по государственному управлению, доцент, доцент кафедры финансов и кредита, Восточно-Европейский университет экономики и менеджмента (ул. Нечуя-Левицького, 16, Черкасы, 18000, Украина)

E-mail: kovtun-oksana71@mail.ru

Kovtun O. A. Financial Behaviour of Households: Essence, Structure and Classification

The goal of this study is identification of essence and justification of the structure of financial behaviour of households and also classification of existing models of financial behaviour with consideration of offered features, which would allow clear application of certain strategies and tools with consideration of the state of the market. The article defines the "financial behaviour of households" category, which takes into consideration operational and strategic financial components and also forms the structure of financial behaviour of households with consideration of their interaction with various financial institutions and financial potential. The article offers to differentiate the following economic categories: "financial market", which is an aggregate of autonomous segments of the financial system, and "market of financial services", as a unification of specific segments of the financial market. A prospective direction of further studies is analysis of change of financial behaviour of households during the period of transformation of the whole economic system and, in particular, markets of financial services, which would allow future modelling of financial behaviour of households.

Key words: financial behaviour of households, financial market, market of financial services, structure of financial behaviour, models of financial behaviour.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 18.

Kovtun Oksana A. – Candidate of Sciences (State Administration), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance and Credit, East European University of economic and management (vul. Nechuya-Levytskogo, 16, Cherkasy, 18000, Ukraine)

E-mail: kovtun-oksana71@mail.ru

У сучасній економіці України, яка повинна мати соціальну орієнтацію з урахуванням економічних законів ринку, спостерігається вкрай велика диференціація доходів домогосподарств та високий ступінь розшарування населення. Це призводить до загострення як економічної, так і соціальної напруги в українському суспільстві, до зниження активності більшої

частини населення країни та до виникнення складної та суперечливої за змістом фінансової поведінки домогосподарств.

Тому актуальним є дослідження щодо сутності фінансової поведінки домогосподарств, проблем її структуризації та визначення факторів, що на неї впливають. Також на сьогодні у вітчизняній та зарубіжній літературі

запропоновано досить велику кількість моделей фінансової поведінки, які враховують різні аспекти, але відсутня чітка їх класифікація.

Отже, метою даної публікації є визначення сутності та обґрунтування структури фінансової поведінки домогосподарств, а також здійснення класифікації існуючих моделей фінансової поведінки за запропонованими ознаками, що дасть змогу чітко уявити можливість застосування певних стратегій та інструментів при будь-якому стані ринку.

Вивченню фінансової поведінки домогосподарств присвячені праці, автори яких є представниками різних галузей науки – соціології, економіки, демографії, психології тощо. Так, економісти вивчають фінансову поведінку з точки зору формування доходів і витрат, бюджетування; соціологи звертають увагу на поведінкові аспекти різних соціальних груп у певних економічних умовах, здійснюють їх соціологічний аналіз. Демографія вивчає певні особливості діяльності домогосподарств з боку різних демографічних складових: шлюб, кількість дітей у родині, розлучення та яким чином вони впливають на фінансову поведінку всього домогосподарства в цілому та кожного його члена окремо. Психологи досліджують, яким чином знання, настанови, сімейні морально-етичні норми впливають на фінансову поведінку особистості, які фактори змінюють її, як індивід реагує на зміну й агресію зовнішнього середовища.

Тому вченим-економістам необхідно досліджувати фактори, що впливають на зміну фінансової поведінки домогосподарств, а також розробити класифікацію моделей такої поведінки під впливом динамічної зміни ринку фінансових послуг. Докладне вивчення особливостей фінансової поведінки, мотивів та факторів її трансформації повинно допомогти в реалізації державної програми підвищення рівня фінансової грамотності та інформаційної культури населення, що, у свою чергу, сприятиме розвитку фінансових інституцій.

Багато вчених загалом під фінансовою поведінкою розуміють поведінку домогосподарств або індивідів у процесі формування та реалізації грошових коштів [1, 2]. Є. В. Галишнікова вважає, що це будь-яка фінансова активність громадян, до якої відносяться: фінансове планування, страхування, заощадження, інвестиції, мінімізація ризиків, розрахунково-касові операції тощо [2].

З точки зору економічної соціології розглядає фінансову поведінку російський вчений А. І. Фатіхов, який під цією категорією розуміє «...діяльність індивідів, соціальних груп і спільнот для досягнення загальних та особистих цілей, спрямованих на задоволення власних потреб через використання фінансових ресурсів при взаємодії між собою та фінансовими інститутами» [3, с. 5]. У цьому трактуванні враховано діалектичну взаємодію конкретних суб'єктів фінансової діяльності та населення як системи, а також зосереджено увагу на тому, що фінансові відносини існують не тільки із інституціями, а й між спільнотами та індивідами.

Російські вчені також приділяють увагу питанням визначення економічної категорії «фінансова поведінка». Так, Є. Є. Бикова та Є. В. Чепрасов визначають, що фінансова поведінка є проекцією сукупності фінансових

стратегій, які реалізуються домогосподарством [4, 5]. Колектив авторів трактує фінансову поведінку як «...систему (соціальних) дій, вчинків індивідів і соціальних груп на фінансовому ринку з використання наявних грошових ресурсів з метою отримання максимального прибутку» [6, с. 235].

Т. Єфременко також дотримується думки, що фінансова поведінка населення – це «...форма діяльності індивідів і окремих соціальних груп на фінансовому ринку, що пов'язана з перерозподілом грошових ресурсів, зокрема їх інвестуванням» [7, с. 167]. У цих визначеннях мова йдеться про діяльність, пов'язану із функціонуванням фінансових ринків і стратегій інвестування існуючих активів, грошових коштів.

Але існує більш широке розуміння цієї економічної категорії, надане Т. О. Кізімою, яка під фінансовою поведінкою розуміє «...діяльність членів домогосподарств, пов'язану із розподілом і перерозподілом грошових ресурсів, у результаті чого відбувається формування відповідних фондів грошових коштів (індивідуальних і спільних фондів споживання, резервного фонду, фонду заощаджень тощо) та їх використання на певні цілі» [8, с. 20]. У цьому визначенні, окрім поведінки на фінансовому ринку, йде мова про характеристику й інших видів діяльності домогосподарств, пов'язаних із економічною, суспільною, культурною та іншими сторонами їх життєдіяльності.

Російська дослідниця О. В. Кузіна під фінансовою поведінкою розуміє «...сукупність рішень із збереження та залучення, інвестування заощаджень в реальні активи (включаючи й нерухомість) та фінансові активи, а коли мова йде про домогосподарства, що відносяться до малого та середнього бізнесу, й у виробництво, тому що в такому випадку здійснити поділ інвестицій на особисті та ділові майже неможливо» [9, с. 59].

І. А. Ломачинська зазначає, що фінансова поведінка домогосподарств – «...це дії населення на фінансовому ринку щодо перерозподілу та інвестування грошових ресурсів», що визначається ціннісними орієнтаціями, стандартами фінансового споживання, стратегіями оптимізації фінансового вибору, ступенем раціональності або ірраціональності у прийнятті рішень тощо [10, с. 143].

Здійснивши аналіз існуючих дефініцій, ми дісталися висновків, що більшість вчених розуміють під фінансовою поведінкою форму діяльності індивідів (соціальних груп) з розподілу або перерозподілу грошових коштів з метою формування фондів та їх використання на певні цілі. Але в цих визначеннях, на нашу думку, спостерігається змішування понять «операційна фінансова діяльність» та «стратегічна фінансова діяльність», тобто вміння користуватися фінансовими інструментами.

Під операційною фінансовою діяльністю необхідно розуміти здійснення певних дій, пов'язаних із фінансами, а саме: сплата розрахунків за житлово-комунальні послуги, внесків зі страхування, сплата за навчання, користування платіжними системами, платіжними терміналами та банківськими картками тощо. Тобто це – повсякденні фінансові операції, що дозволяють домогосподарству отримувати та перераховувати грошові кошти.

Що ж стосується фінансових інструментів, то їх використання потребує від домогосподарства знань та вмінь з основ фінансового планування, розробки фінансової стратегії та обрання моделі фінансової поведінки на ринку фінансових послуг. Основною метою застосування фінансових стратегій та моделей в економічному плані є отримання прибутку, а в соціальному, наприклад, – підвищення якості життя домогосподарства, зміна свого соціального статусу, розвиток людського капіталу.

Таким чином, фінансова поведінка домогосподарств – це система дій і фінансових інструментів, направлених на управління власними та залученими фінансовими ресурсами з метою власного соціально-економічного розвитку та задоволення потреб.

Тоді наступним питанням, яке слід вирішити, є визначення структури фінансової поведінки домогосподарств. Стосовно цієї проблеми існує декілька різних підходів. Так, А. І. Фатіхов у своїй науковій праці виділяє не тільки рівні (стратегії в інших працях), а й підрівні, а саме: фінансова поведінка, спрямована на отримання фінансових ресурсів (трудова та підприємницька); на збереження та збільшення фінансових ресурсів, забезпечення фінансового захисту (інвестиційна, заощаджувальна, страхова); на споживання та залучення фінансових ресурсів з метою задоволення різних потреб (споживча та кредитна); на виконання фінансових зобов'язань та надання фінансової допомоги (податкова та благодійна) [3, с. 10 – 11].

Перевагами такої структуризації є те, що в роботі визначені цілі фінансової діяльності та залежно від них і стратегія, або рівень, але необхідно враховувати й те, що домогосподарства диференціюються за рівнем освіти, доходів, соціального прошарку, а тому формування їх фінансової поведінки залежатиме від різних факторів.

Т. О. Кізіма пропонує, враховуючи основні вектори фінансової поведінки домогосподарств у сучасних

умовах, такі складові: *дохідну поведінку* (формування та оптимізація дохідної частини бюджету домогосподарства); *фіскальну* (сплата та мінімізація податкових платежів); *споживчу* (здійснення витрат споживчого характеру); *заощаджувальну* (виведення певної частини доходів з особистого користування з метою задоволення майбутніх потреб); *інвестиційну* (вкладення частини неспожитих доходів у фінансові активи з метою отримання майбутніх вигод); *кредитну* (залучення тимчасово вільних коштів у інших суб'єктів на основних принципах кредитування); *доброчинну* (безоплатне надання коштів окремим особам чи організаціям з метою підтримки їх діяльності) [8, с. 20 – 21]. Тобто основним показником при структуризації фінансової поведінки є розподіл доходів в різні активи, споживання та безповорнене надання коштів з метою задоволення власних потреб.

Фінансова поведінка домогосподарств визначається їх фінансовим потенціалом і факторами впливу на його рівень. Отже структура фінансової поведінки домогосподарств матиме такий вигляд (рис. 1).

За способами взаємодії з різними фінансовими інститутами фінансова поведінка має *інституціональний характер*, коли за допомогою інструментів фінансового менеджменту здійснюється свідомий вибір типу поведінки залежно від рівня фінансового потенціалу, або *неінституціональний характер*, коли фінансова поведінка пов'язана із несвоечасним поверненням боргів, крадіжками та законодавчо не закріпленими відносинами, тому обтяжена певними ризиками.

В інституціональній поведінці необхідно виділити типи фінансової поведінки залежно від рівня фінансового потенціалу та цілей домогосподарства. Також вище зазначалося, що при визначенні структури фінансової поведінки необхідно враховувати, що деякі домогосподарства можуть бути суб'єктами господарської діяльності, тому для них виробництво, продаж і купівля товарів

Рис. 1. Структура фінансової поведінки домогосподарств (розробка автора)

й послуг є життєво необхідними. Споживча поведінка притаманна всім домогосподарствам, оскільки без споживання жодний індивід не є життєздатним, але її вибір залежатиме від середньої схильності до споживання та від ознак самого споживача.

Фінансовий потенціал домогосподарств впливає на їх фінансову активність та формування моделей поведінки, які потребують класифікації, бо в науковій літературі запропоновано багато їх різновидів, але не здійснено єдиної уніфікації за класифікаційними ознаками.

Так, наприклад, у межах формування методології фінансової поведінки населення Росії Т. Ю. Богомоловою та В. С. Тапіліною запропоновано виділяти фінансово активні та фінансово пасивні домогосподарства. У свою чергу, серед фінансово активних автори пропонують виділяти три моделі: *заощаджувачі* (які проявляють позитивну поведінку, використовуючи у своїй діяльності певні інструменти та проводячи нескладні фінансові операції); *антизаощаджувачі*, які проявляють негативну поведінку, живучі в борг, у кредит; *комбі-модель*, коли в домогосподарстві використовується змішаний тип поведінки [1, с. 61].

Р. С. Єкшембієв, який досліджував особливості інвестиційного та ощадного процесів, виокремив такі моделі фінансової поведінки, як *споживачі* (ті, хто не має можливості виділяти частину доходу на заощадження); *активні заощадники*, які здатні сформувавши заощадження; *позичальники* (мають заощадження й використовують залучені кошти); *інвестори* (мають великі у порівнянні із іншими доходи, що дозволяють їх вкласти в активи) [11]. Наведена класифікація заснована на врахуванні рівня доходу та деякою мірою попереднього негативного інвестиційного досвіду населення, яке неодноразово потерпало від різних дефолтів і кризових явищ, а також шахрайств у фінансовій сфері. Усе це обумовлює обережну фінансову поведінку та зниження ступеня довіри до уряду і фінансових інститутів.

Н. М. Івашиненко стверджує, що потенційні споживачі фінансових послуг неоднорідні з точки зору мотивацій своєї поведінки, тому, спираючись на тривалі дослідження та отриманий в їх ході емпіричний досвід, запропонувала три базові типи фінансової поведінки: *активно-інноваційний*, якому притаманні високий рівень інформаційного інтересу до нових фінансових продуктів і змін на ринку фінансових послуг і більша схильність до ризику; *рутинно-еволюційний*, коли основною метою є збереження своїх коштів від інфляції та забезпечення стабільності у майбутньому, спираючись не на раціональні дані, а на потенціал довіри до тієї чи іншої фінансової установи; *показний* (статусно закріплений), коли раціональна оцінка є заниженою, присутній соціальний оптимізм і прагнення перейти до соціальної групи з більш високим статусним рівнем [12].

Таким чином, для ефективної реалізації фінансового потенціалу домогосподарств необхідно врахувати складну систему відносин між домогосподарством та іншими суб'єктами ринків, такими як ринок праці, фінансовий ринок, ринок фінансових послуг, ринок капіталів, ринок товарів, а також державними та суспільними інститутами.

Як вже зазначалося, фінансова активність домогосподарств обумовлена рівнем фінансового потенціалу та впливає на модель фінансової поведінки, класифікацію яких наведено в *табл. 1*.

Як вже зазначалося, фінансова активність домогосподарств обумовлена рівнем фінансового потенціалу та впливає на модель фінансової поведінки, класифікацію яких наведено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Класифікація моделей фінансової поведінки домогосподарств та їх характеристика

Класифікаційна ознака	Модель фінансової поведінки	Характеристика моделі
1	2	3
Активність на ринку фінансових послуг	Активна	Домогосподарства мають грошові кошти, депозити та володіють багатьма фінансовими активами, здійснюють операції на ринку фінансових послуг
	Пасивна	Відсутні будь-які ознаки активності, не володіють фінансовими активами і не цікавляться інформацією стосовно ринку
За типом результату	Вимушена	Практично не користуються фінансовими продуктами, тільки тими, які вимушені придбати (депозити, страховки, кредити, займи)
	Креативна	Свідоме споживання нових видів фінансових послуг, прагнення до споживання індивідуальних, нетрадиційних послуг
	Доцільна	Зважений підхід до вибору стратегій та продуктів, обдуманий вибір розподілу власних активів, заснований на чітких розрахунках
	Снобістська	Не підкріплена економічною самостійністю, споживання інноваційних послуг є складовою іміджу
За джерелами фінансових ресурсів	Позитивна	Джерелами є офіційні доходи від різних видів діяльності, майна та спадку
	Тіньова	Джерелами є офіційно не визнані доходи (ті, що приховуються, зарплата «у конвертах» тощо)
	Негативна	Джерелами доходу є надходження від кримінального бізнесу, хабарі
За формою	Раціональна	Логічність поведінки, що заснована на жорсткій калькуляції перед прийняттям рішення, повсякденний контроль за витратами

1	2	3
	Ірраціональна	Не враховуються об'єктивні умови функціонування ринку фінансових послуг, що може призвести до збитків або проявитися у бажанні накопичувати багатство заради багатства
	Гуманістична (меценатська)	Безоплатне надання грошових коштів на розвиток суспільних інституцій для підтримки свого іміджу, соціального статусу або з благодійних намірів
	Емфатична	Вибір тактики та стратегії в надзвичайній, нестандартній ситуації
За інструментами, що використовуються на ринках фінансових послуг	Споживча	Основою її є споживання, як поточне, так і довгострокове, спрямоване на вирішення поточних проблем
	Заощаджувальна	Основна задача – збереження заощаджень під час інфляції та використання помірних стратегій та неризикових фінансових інструментів, збереження грошових коштів у ліквідних активах
	Інвестиційна	Високий ступінь диверсифікації фінансових інструментів з метою отримання додаткового доходу, відсутність неліквідних активів
	Страхова	Помірний рівень диверсифікації фінансових інструментів з обов'язковим страхуванням (майна, життя, здоров'я) і вибір фінансових продуктів із «захистом» (наприклад, структурні банківські продукти) та середнім рівнем доходності
За ступенем ризику	Ризикова	Застосування високо ризикових стратегій, вміння розраховувати час та застосування фінансових інструментів з метою отримання максимального прибутку
	З мінімальним ступенем ризику	Чіткий розрахунок ризиків, їх хеджування та страхування через диверсифікацію інструментів та активів
За схильністю до новацій	Інноваційна	Готовність до освоєння інноваційних продуктів і послуг, схильність до ризику, високий рівень фінансового потенціалу та володіння інформацією
	Консервативна	Прихильність до існуючих стереотипів, низький рівень рефлексивності на ринку фінансових послуг, низький рівень інформативності, небажання ризикувати
	Помірна	Готовність споживати нові продукти та послуги, що мають середній ступінь ризику, одночасно диверсифікуючи частку активів у неризикові інструменти
За типом власності фінансових ресурсів	За власні кошти	Здійснення операцій на ринку фінансових послуг тільки за власні кошти, що означає високу схильність до ризику їх втрати
	Кредитна	Здійснення операцій на ринку фінансових послуг тільки за кредитні кошти, ризикуючи не повернути вчасно борг і відсотки, необхідність чіткого розуміння ринкової ситуації та розрахунків
	Змішана	Залучення у фінансові інструменти як власних, так і кредитних засобів, з урахуванням їх ліквідності та співвідношення у портфелі, застосування стратегії оптимізації ризиків

Як бачимо з наведеної класифікації, на фінансову поведінку домогосподарств та її зміну впливають багато факторів: економічні, політичні, соціальні, культурні та субкультурні, психологічні та демографічні.

Отже, фактори, що впливають на фінансову поведінку домогосподарств, необхідно поділити на такі групи:

1) *політичні*, що характеризують законодавчу, нормативно-правову базу функціонування ринку фінансових послуг (законодавчі гарантії щодо вкладів не тільки в банківську систему, але й до небанківських фінансових установ); рівень довіри до влади та стабільність в країні, що дає змогу ефективного ведення бізнесу;

2) *демографічні*, що характеризують вплив ставовікових, подружніх та інших особливостей (освіта, мовна культура, структура родини) домогосподарства на фінансову поведінку;

3) *культурні*, які впливають на стиль ведення бізнесу, укладання контрактів і ведення переговорів, а також релігійні, субкультурні традиції та установки;

4) *соціальні*, до яких відносяться: соціалізація особистості; рівень освіти; соціальні мережі; рекомендації колег, друзів, близьких родичів; приналежність тому чи іншому соціальному класу (прошарку);

5) *психологічні*, а саме: попередній досвід здійснення фінансових операцій; тип особистості; мотивація до якогось поведінкового аспекту (заощадження, споживання тощо); ставлення до грошей; склад характеру; переконання;

6) *економічні*: рівень доходу; темп інфляції; довіра до фінансових установ; рівень фінансової освіченості; умови договору (кредитного, страхового тощо); фіскальна та бюджетна політика держави; гарантії (держави або установи); життєвий цикл домогосподарства.

Виходячи із вищезазначеного, фінансова поведінка є складним поняттям і процесом, на який впливає багато чинників та який залежить як від внутрішнього світу самого індивіда, так й від оточуючого його зовнішнього середовища.

Для того, щоб здійснити аналіз трансформації фінансової поведінки домогосподарств на фінансовому

ринку протягом останніх двадцяти років, спочатку необхідно розмежувати самі поняття «фінансовий ринок» і «ринок фінансових послуг», тому що в багатьох наукових і навчальних джерелах вони ототожнюються.

Однак ці дефініції не є рівнозначними, тому що перше є більш широким, оскільки характеризує перерозподільчі відносини, а також весь спектр фінансових інструментів, інституції, що функціонують на ньому, сукупність фінансових послуг. Про це свідчать трактування, надані російськими та вітчизняними науковцями. Так, С. А. Білозеров під *фінансовим ринком* розуміє особливий механізм взаємодії профіцитних і дефіцитних економічних одиниць, в основі якого є обмін фінансовими ресурсами, що здійснюється згідно із законами попиту та пропозиції. Однак у даному визначенні немає характеристики, що таке економічні одиниці та які системні відносини існують між ними [1].

М. В. Іванов трактує *фінансовий ринок* як місце купівлі-продажу фінансових ресурсів і сукупність фінансових інститутів, що забезпечують їх обіг, тобто сукупність соціально-економічних відносин у сфері трансформації вільних грошових коштів у позичковий капітал через кредитно-фінансові інститути на засадах попиту та пропозиції [13]. У такому трактуванні цієї категорії позитивним є застосування інституціонального підходу, але мова йде тільки про формування позичкового капіталу, а про інші інструменти не згадується (цінні папери, паї у фінансових фондах тощо). Але заради справедливості слід відмітити, що коли було видано зазначену працю, фінансовий ринок був у стадії зародження, на ньому не використовувалось багато існуючих зараз фінансових інструментів.

І. О. Школьник у своєму дослідженні дає таке визначення цієї дефініції: «...фінансовий ринок, під яким пропонується розуміти сукупність економічних відносин з приводу перерозподілу тимчасово вільних фінансових ресурсів між населенням, суб'єктами господарювання та державою через систему фінансових інститутів на основі взаємодії попиту і пропозиції фінансових активів» [14, с. 7]. Наведений вислів трактує фінансовий ринок з точки зору суб'єктів і об'єктів ринку, тобто з боку інституціональної теорії, та як певну систему економічних відносин, застосовуючи функціональний підхід.

Як бачимо, у наведених визначеннях не йде мова про фінансові послуги, їх особливості та закони формування й функціонування ринку фінансових послуг. Так, у роботі [14] при визначенні структури фінансового ринку не виокремлюється ринок фінансових послуг, але за функціями виділяються грошовий ринок, ринок капіталу, ринок похідних фінансових інструментів. А в праці М. В. Іванова [13] у структурі виокремлюються кредитний та валютний ринки, а також ринок цінних паперів.

Тому, на наш погляд, слід виділяти ринки фінансових послуг – як окрему економічну категорію, що є структурним елементом фінансової системи та складовою фінансового ринку. Такої ж думки дотримується В. С. Лук'янов, який зазначає, що «фінансовий ринок – це множинне, багатомірне, полісистемне явище, що охоплює широку сукупність окремих сфер і сегментів національної економіки та має ряд різновидів: емісійний і

грошово-кредитний ринки, валютний ринок, ринки фінансових послуг, ринок цінних паперів, ринок боргових паперів, міжбанківський ринок, ринок позикових капіталів, фондовий ринок, ринок деривативів і похідних фінансових інструментів, форекс-ринок, спекулятивний ринок, іпотечно-інвестиційний ринок тощо. З певною умовністю їх можна називати «сегментними ринками» [15, с. 37].

Отже, мова йдеться про те, що фінансовий ринок є сукупністю автономних сегментів фінансової системи, у межах яких здійснюються певні фінансові операції та правочинні дії в сфері фінансів, що впливає на розвиток національної економіки.

У своїй статті О. Г. Гуменюк визначає ринок фінансових послуг як той, на якому відбувається обмін фінансовими ресурсами, надання кредиту та мобілізація капіталу [16]. Автор далі стверджує, що до цього ринку відносяться ринки банківських, страхових, інвестиційних послуг, а також операції з цінними паперами, тобто з'являються сегменти (ринки) фактично до трьох: банківського, страхового та фондового. Але необхідно враховувати, що на сьогодні повільно розвивається небанківський фінансовий сектор, а саме: пайові інвестиційні фонди, компанії, недержавні пенсійні фонди, кредитні спілки, ломбарди тощо.

У науковій літературі зустрічається таке визначення: «ринок фінансових послуг – це економічний простір, де за допомогою фінансово-кредитних установ відбуваються відносини привласнення, реалізації власності на фінансові активи через надання фінансових послуг, виробництво й споживання яких збігаються в часі й просторі, і в момент надання послуги її виробник і споживач вступають у безпосередній контакт» [17, с. 672]. Тобто автор вважає, що суттєвої різниці між категоріями «фінансовий ринок», «ринок фінансових послуг» і «ринок фінансового капіталу» немає.

Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [18] визначає ринок фінансових послуг як сферу діяльності учасників ринків фінансових послуг (юридичних і фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, які відповідно до закону мають право здійснювати діяльність із надання фінансових послуг на території України, та споживачів таких послуг) із метою надання та споживання фінансових послуг. До ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій із цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів [18].

Тобто під ринком фінансових послуг слід розуміти сукупність сегментів фінансового ринку, у рамках яких функціонують суб'єкти господарювання, домогосподарства та фінансові інститути, що надають певний спектр послуг, отримуючи дохід у вигляді комісійних і відсотків, діяльність яких пов'язана з певним ризиком розміщення залучених фінансових активів.

ВИСНОВКИ

Спираючись на проведені дослідження, слід зазначити, що фінансова поведінка домогосподарств є склад-

ним економічним, соціальним явищем у суспільстві взагалі, й окремо в економіці. Її формування та структура залежать від багатьох чинників, а результат (тобто фінансові дії) однозначно впливають на формування попиту на фінансові активи та розвиток ринку фінансових послуг. Тому в подальших дослідженнях необхідно проаналізувати зміни фінансової поведінки домогосподарств протягом періоду трансформації всієї економічної системи, та, зокрема, ринків фінансових послуг, що дозволить змодельювати фінансову поведінку домогосподарств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Богомолова Т. Ю.** Финансовое поведение домохозяйств в России в середине 90-х годов / Т. Ю. Богомолова, В. С. Тапилина // Экономическая наука современной России. – 1998. – № 4. – С. 58 – 69.
2. **Галишнікова Е. В.** Финансовое поведение населения: сбергать или тратить / Е. В. Галишнікова // Финансовый журнал. – 2012. – № 2. – С. 133 – 140.
3. **Фатихов А. И.** Финансовое поведение социальных групп населения крупного города в современном российском обществе : автореф. дис... канд. социол. наук: 22.00.04 / А. И. Фатихов. – Уфа, 2011. – 25 с.
4. **Быкова Е. Е.** Характеристика инвестиционных стратегий поведения домашних хозяйств / Е. Е. Быкова // Финансы. – 2008. – № 4. – С. 91 – 95.
5. **Чепрасов Е. В.** Трансформация финансового поведения домашнего хозяйства : автореф. дис... канд. экон. наук: 08.00.10 / Е. В. Чепрасов. – Волгоград, 2006. – 25 с.
6. Экономическая социология [текст] ; [под ред. В. И. Верховина]. – М. : Изд-во «ИМТ», 1998. – 446 с.
7. **Єфременко Т.** Фінансова поведінка населення України / Т. Єфременко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 2. – С. 165 – 175.
8. **Кізіма Т. О.** Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, класифікація, чинники впливу / Т. О. Кізіма // Світ фінансів. – 2011. – № 4. – С. 19 – 26.
9. **Григорьев Л.** Российский средний класс: анализ структуры и финансового поведения / Л. Григорьев, А. Салмина, О. Кузина. – М. : Экон-Информ, 2009. – 148 с.
10. **Ломачинська І. А.** Оптимізація фінансової поведінки домогосподарств у трансформаційній економіці України / І. А. Ломачинська // Економічний простір. – 2011. – № 49. – С. 141 – 149.
11. **Екшембиев Р. С.** Персональные финансы в финансовой системе государства [текст] ; [под ред. В. А. Слепова]. – М. : Магистр, 2008. – 302 с.
12. **Ивашиненко Н. Н.** Механизм взаимодействия на финансовом рынке России: население и финансовые структуры / Н. Н. Ивашиненко // Экономическая социология. – 2001. – № 3. – Т. 2 – С. 27 – 43.
13. **Іванов М. В.** Фінансовий ринок : [текст] / М. В. Іванов. – К. : МАУП, 2001. – 112 с.
14. **Школьник І. О.** Стратегія розвитку фінансового ринку України : автореф. дис. ... докт. экон. наук: 08.00.08 / І. О. Школьник. – Суми, 2008. – 32 с.
15. **Лук'янов В. С.** Дискусійні аспекти трактування фінансового ринку в сучасних наукових узагальненнях [Електронний ресурс] / В. С. Лук'янов. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ech/2012_5-6/2012_05_06/36_39.pdf
16. **Гуменюк О. Г.** Ринок фінансових послуг в Україні [Електронний ресурс] / О. Г. Гуменюк. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2011_3/271.pdf
17. **Іванов В. М.** Ринок фінансових послуг: сутність, структура та використання у різних джерелах / В. М. Іванов // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2004. – Вип. 190. – С. 668 – 674.

18. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» № 2664-III від 12.07.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>

REFERENCES

- Bogomolova, T. Yu., and Tapilina, V. S. "Finansovoe povedenie domokhoziaystv v Rossii v seredine 90-kh godov" [Financial behavior of households in Russia in the mid 90s]. *Ekonomicheskaja nauka sovremennoj Rossii*, no. 4 (1998): 58-69.
- Bykova, E. E. "Kharakteristika investitsionnykh strategiy povedeniia domashnikh khoziaystv" [Characteristics of investment strategies household behavior]. *Finansy*, no. 4 (2008): 91-95.
- Cheprasov, E. V. "Transformatsiia finansovogo povedeniia domashnego khoziaystva" [Transformation of the financial behavior of households]. *Avtoref. dis... kand. ekon. nauk: 08.00.10*, 2006.
- Ekonomicheskaja sotsiologija* [Economic sociology]. Moscow: IMT, 1998.
- Ekshembiev, R. S. *Personalnye finansy v finansovoy sisteme gosudarstva* [Personal Finance in the financial system of the state]. Moscow: Magistr, 2008.
- Fatikhov, A. I. "Finansovoe povedenie sotsialnykh grupp naseleniia krupnogo goroda v sovremennom rossiyskom obshchestve" [Financial behavior of social groups of the population of a large city in modern Russian society]. *Avtoref. dis... kand. sotsiol. nauk: 22.00.04*, 2011.
- Grigorev, L., Salmina, A., and Kuzina, O. *Rossiyskiy sredniy klass: analiz struktury i finansovogo povedeniia* [The Russian middle class: an analysis of the structure and financial behavior]. Moscow: Ekon-Inform, 2009.
- Galishnikova, E. V. "Finansovoe povedenie naseleniia: sberegat ili tratit" [Financial behavior of the population: to save or spend]. *Finansovyy zhurnal*, no. 2 (2012): 133-140.
- Humeniuk, O. H. "Rynok finansovykh posluh v Ukraini" [Market Financial Services in Ukraine]. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2011_3/271.pdf
- Ivanov, M. V. *Finansovyi rynek* [Financial Market]. Kyiv: MAUP, 2001.
- Ivashinenko, N. N. "Mekhanizm vzaimodeystviia na finansovom rynke Rossii: naselenie i finansovye struktury" [The mechanism of interaction of the Russian financial market: the population and financial structure]. *Ekonomicheskaja sotsiologija*, vol. 2, no. 3 (2001): 27-43.
- Ivanov, V. M. "Rynok finansovykh posluh: sutnist, struktura ta vykorystannia u riznykh dzherelakh" [Financial Services Market: the nature, structure and use of different sources]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, no. 190 (2004): 668-674.
- Kizyma, T. O. "Finansova povedinka domohospodarstv: sutnist, klasyfikatsiia, chynnyky vplyvu" [The financial behavior of households: the nature, classification, factors of influence]. *Svit finansiv*, no. 4 (2011): 19-26.
- Luk'ianov, V. S. "Dyskusiini aspekty traktuvannia finansovoho rynku v suchasnykh naukovykh uzahalnenniakh" [Controversial aspects of the interpretation of the financial market in modern scientific generalizations]. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ech/2012_5-6/2012_05_06/36_39.pdf
- Lomachynska, I. A. "Optymizatsiia finansovoi povedinky domohospodarstv u transformatsiini ekonomitsi Ukrainy" [Optimization of the financial behavior of households in the economy of Ukraine]. *Ekonomichniy prostir*, no. 49 (2011): 141-149.
- [Legal Act of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-1>
- Shkolnyk, I. O. "Stratehiia rozvytku finansovoho rynku Ukrainy" [Strategy of financial market development in Ukraine]. *Avtoref. dys... dokt. ekon. nauk*, 2008.
- Yefremenko, T. "Finansova povedinka naselennia Ukrainy" [Financial behavior of the population of Ukraine]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*, no. 2 (2002): 165-175.